

מדבר צין

מאת

מנשה הראל

החוקרים חלוקים בדעותיהם בעניין מקומו של מדבר צין: יש שמאחרים אותו בצפון הערבה, יש הקובעים את מקומו במזרחו של חצי האי סיני, ויש המחפשים אותו באדום. אולם שום חוקר לא תחם את גבולותיו של מדבר צין. נביא בזה את דעות החוקרים תחילה ולאחר מכן נביע את השגותינו ועמדתנו.

לדעת רובינסון¹ מדבר צין הוא בבקעת הערבה עין ניפה (יהב). מוסיל סבור² שמדבר צין נמצא בצפון הערבה. ח. ברדרומא מניח³ שמדבר צין היה באדום ממזרח לערבה. פֶּקֶר קובע⁴ את מדבר צין בין עקבה ונחל ג'ראיה בדרום-מזרח רמת א־תיה. במזרח חצי האי סיני. וולי ולורנס מציינים⁵, שמדבר צין נמצא בקרבת עין קודיראת — קדש-ברנע. י. אהרוני סובר⁶, שמדבר צין משתרע מצפון לקדש ברנע והוא חלק ממדבר פארן.

לפי המקרא, מדבר צין הוא המדבר האחרון בו עברו בני ישראל בדרכם ממצרים לארץ כנען, וגבולותיו מוגדרים יותר משאר מדבריות נודדי בני ישראל. תחומיו ניתנים להזדהות לפי במדבר ל"ד, ג—ד ויהושע ט"ו, א—ב, ולפי שאר מקורות המקרא המתארים את מסעי בני ישראל במדבר.

בבמדבר ל"ד, ג—ד נאמר: "והיה לכם פאת נגב ממדבר צן על ידי אדום, והיה לכם גבול נגב מקצה ים-המלח קדמה, ונסכ לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים ועבר צנה והיה תוצאותיו מנגב לקדש ברנע...". ביהושע ט"ו, א—ג כתוב: "והיה להם גבול נגב מקצה ים-המלח מן הלשון הפנה נגבה, ויצא אל מנגב למעלה עקרבים ועבר צנה ועלה מנגב לקדש ברנע...".

פסוקים אלה מציינים את גבולו של שבט יהודה מדרום והוא גם הגבול הדרומי של הארץ, והם גם מתארים את תחומי מדבר צין, כי לפי במדבר י"ג, כו שכנה קדש בגבול שבין מדבר צין ומדבר פארן; וזאת משום שלפי פרקי המקרא האחרים, קדש היתה בסיסם הראשי של בני ישראל בנדודיהם במדבר:

בבמדבר כ', א נאמר: "ויבואו בני ישראל כל העדה מדבר צין בחודש הראשון

1. E. Robinson, *Biblical Researches in Palestine II*, p. 611

2. A. Musil, *The Northern Hijaz*, New York, American Geographical Society 2. 1926, pp. 262—266

3. וזה גבול הארץ, הוצאת "באר", ירושלים תשי"ח, ע' 145.

4. E. H. Palmer, *The Desert of the Exodus*, New York, Harper 1872, p. 420

5. C. L. Wooley and T. E. Lawrence, *The Wilderness of Zin*, PEF London, 5. 1914

6. ארץ ישראל בתקופת המקרא, ביאליק, ירושלים תשכ"ג, ע' 22, 44, 172.

וישב העם בקדש, ותמת שם מרים ותקבר שם". לפי זה, קדש נמצאת בגבול מדבר צין, וזו היא התחנה החשובה של בני ישראל, שבה שכנו קבע לאחר מתן תורה בהר סיני. כן היו קדש ומדבר צין התחנה הראשונה לאחר צאת בני ישראל מעציון גבר, לפי במדבר ל"ג, לו שנאמר: "ויסעו מעציון-גבר ויחנו במדבר צין היא קדש", כי בין שתי תחנות אלה אין מקורות מים חיים ומקומות מרעה נוחים. על בסיסם החשוב של בני ישראל בקדש, שממנו יצאו המרגלים לתור את ארץ כנען, אנו קוראים בספר במדבר י"ג, כא לאמר: "ויעלו ויתורו את הארץ ממדבר צין עד רחוב לבוא חמת".

לפי מקורות אלה מסתמנים הגבולות הבאים של מדבר צין: בצפון ים-המלח ועמק ערד, בצפון-מערב משתרע חבל זה עד מדבר באר-שבע (בראשית כ"א, יד); במזרח-בקעת הערבה הצפונית; בדרום-הרי הנגב המרכזי בואכה קדש ברנע ובמערב — הרי מערב הנגב המרכזי. שם במערב שכנו הכנענים והעמלקים (לפי במדבר י"ד, מה), והאמורים (לפי דברים א', מד).

בהשוואה לשאר המדבריות בהם נדדו בני ישראל, מדבר צין הוא המדבר הנוח ביותר, בשל תנאי אקלימו המתונים, וזאת משום קרבתו לים התיכון. במדבר צין יש מקורות מים חיים יותר מכל חמשת המדבריות של נדודי בני ישראל, ויש בו יותר מרעה, יחסית; ולא בכדי הוא נזכר בנחלת שבט יהודה. כאן, בקדש שבגבול מדבריות צין ופארן, ישבו בני ישראל זמן רב יותר מאשר בכל מדבר אחר, במשך 38 שנים (דברים ב', יד). הן מפאת תנאיו הטבעיים הנוחים, והן בגלל קרבתו לגבול ארץ כנען; ומכאן חדרו שבטי ישראל השונים לארץ כנען גלים גלים.

קיימת גם עדות אטימולוגית היכולה לסייע לנו לאתר את תחומי מדבר צין. א. בן-יהודה מציין⁷, שמשמעות צנה היא קוץ וחוה, וצן פרושו הוא הקל שעצו קשה. הגמרא בבא בתרא ס"ט ע"ב מונה ארבעה מיני דקלים: "דקלין ותאלין, הוצין וצינין". במשנה סוכה ג' א' נאמר: "לולב הגזול והיבש — פסול... נקטם ראשו נפרצו עליו — פסול... ר' יהודה אומר: יאגדנו מלמעלה, ציני הר הברזל — כשרות". י. קאסאווסקי מציין⁸, שמשמעות צן היא "לולב של דקל שעלעליו קצרים ודומים לשיניים. לולבים כאלה גדלים בהר הברזל שבעבר הירדן".

מסתבר, שהמלים אשר שרשיהן הוא צן, סן, שן, משמעם הוא חוד של צמח ועצם, או חוד הרים משוננים⁹. ואכן השמות סין וצין מרמזים על גופם של מדבריות אלה, כי רק בשני המדבריות — מבין חמשת מדבריות נדודי בני ישראל — נזכרים במקרא עצי תמר והדקל הקוצניים: במדבר סין באילים, שבו נזכרו שתיים עשרה עינות המים ושבעים התמרים (שמות ט"ו, ב; במדבר ל"ג, ט); ובמדבר צין בתמר, הנזכר ביחזקאל מ"ז, יט לאמר: "ופאת נגב תימנה, מתמר עד מי מריבות קדש...". ואם מזהים את תמר עם נוה המדבר הצבה¹⁰, גדלים כאן תמרים גם כיום ויש כאן מעין שופע.

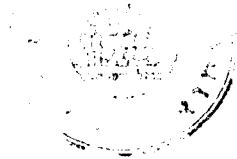
7 מלון הלשון העברית, בערכים צן, צנה.

8 אוצר לשון המשנה, מסדה, ערך צן.

9 יוספוס, בקדמוניות היהודים ד' ד' ו' נאמר על מרים: "וקברו אותה... ברוב פאר על הר אחד הנקרא צין".

10 י. אהרוני, ארץ ישראל ה' תשי"ח ע' 129 ואילך.

מן הראוי לציין שלאורך הנחל הקרוי בימינו בשם נחל צין, יש מקורות מים שופעים: עין עבדת ועין עקב שעל ידם גדלים דקלים; ובעיקר בעין עקרים בנחל זה, שמצפון מזרח למעלה עקרים הרומי, אשר בו מצוי מטע דקלים, המשתרע לאורך 250 מ' ובקרבתו עינות מים וגבים רבים. לפיכך ראוי לו למדבר זה להקרא בשם צין, כי הדקלים גדלים בו גם בהר וגם בבקעת הערבה.

הערת המערכת:

בתיאור גבול הדרום שבתורה (במדבר ל"ד, ו) מוזכרת עיר בשם צנה ובתיאור הגבול שביחזקאל (מ"ז, יט) בא במקומה השם תמר. ואם צין או צינה הוא דקל, הוא תמר, נוכל לאמר כי שמה הקדום של עין חצבה, המזוהה עם תמר, היא צנה (ר' צנה — עיר בערבה, בית מקרא ל"ט, תשרי תש"ל, ע' 113).

אנוכי חולק על דעת המערכת משום שצינה, העיר מזוהה עם הכפר צנה הנכתב בערבית כמו צנה, ועיר זו נמצאת בהרי אדום כיום, ושולטת על מכרות גיא חרשים בפונון, כדעת הפרופ' מזר.